

DOI 10.33099/2618-1614-2019-6-1-31-35

УДК 321:35174 (477) 2014/2019

С. П. Сегеда,

доктор історичних наук, доцент,
начальник науково-дослідного центру воєнної історії
Національного університету оборони України
імені Івана Черняховського,

В. П. Шевчук,

доктор історичних наук, професор,
головний науковий співробітник науково-дослідного центру
воєнної історії Національного університету оборони України
імені Івана Черняховського

Гібридна війна Росії проти України: історичний вимір

У статті аналізується гібридна війна Російської Федерації проти України з урахуванням сучасного наукового дискурсу. З'ясовуються причини російсько-українського протистояння. Виокремлюються елементи російської гібридної війни, які застосовуються проти України. Доводиться, що Московія/Росія на різних історичних етапах використовувала гібридні технології проти України, щоб захопити (окупувати) її територію.

Ключові слова: Україна, Росія, гібридна війна, агресія, історія, фальсифікація, Крим, схід України.

© С. П. Сегеда, В. П. Шевчук, 2019

Новітня війна Російської Федерації проти України стала прямим викликом міжнародному співтовариству, спричинила руйнівні наслідки для європейської та глобальної безпеки. Вона засвідчила, що її планування та ведення Росією стало суттєвим відходом від традиційних форм і способів ведення війни. Військові фахівці низки країн відзначають, що в російсько-українському протистоянні мають місце елементи гібридного характеру. Перед дослідниками постала необхідність вивчити це непередбачене явище, щоб мати чітке розуміння природи й сутності війни Росії проти України.

У вітчизняних і зарубіжних дослідженнях, опублікованих останнім часом, стверджується, що поняття «гібридна війна» сформульоване в академічних колах США. Воно означає поєднання різномірних засобів і способів ведення війни. У новітні часи елементи й технології гібридної війни застосовувались у Придністров'ї, Абхазії, Південній Осетії та Нагорному Карабасі, а також у Косові, Іраку, Лівії та Сирії. Під час таких війн одна держава намагалася нав'язати свою політичну волю шляхом комплексу заходів політичного, економічного, інформаційного характеру без оголошення війни відповідно до норм міжнародного права. Особливо активно елементи й механізми гібридної війни застосовувались Росією під час анексії Криму, розпалюванні нею збройного конфлікту на сході України, спробі розколоти Україну та ліквідувати її державність.

На основі аналізу сучасних війн, які Росія проводила безпосередньо або ж у яких брала участь, англійський дослідник Херпен Марсель Х. Ван дійшов висновку, що новітні війни характеризуються відсутністю лінії розмежування не лише між солдатами і цивільними особами, а й між арміями та найманцями воєнізованих бригад. При цьому війна не оголошувалася, військові дії йшли одразу після «мирних переговорів», під час яких гібридна війна, хоч і з меншою інтенсивністю, все ж таки тривала. Характерна особливість цього виду війни, стверджує дослідник, у тому, що є можливість участі в ній солдатів, спецназу або спецслужб країни агресора. При цьому така участь заперечується, а заперечення підтримується в активній інформаційній війні [1, с. 34].

Причини й витоки російсько-українського протистояння, використання Росією гібридних методів боротьби проти України знайшли оцінку в міжнародних і вітчизняних документах, висновки яких підтвержені численними матеріалами та безперечними свідченнями. Становлення державної незалежності України стало викликом імперській свідомості та психологічною травмою для російських імпершівіністів. Від часів єльцинського правління Росія почала використовувати сценарій позбавлення України її державного суверенітету та незалежності. Президент Російської Федерації Б. Єльцин та його оточення вимагали від Заходу визнання за Росією права наглядку стосовно «близького зарубіжжя», що означало повернення до брежнєвської доктрини «обмеженої

суверенності» [2, с. 92–93]. Російський вплив на Україну реалізовувався в рамках установлення контролю над пострадянським простором під гаслом побудови «русского мира», який заперечував самотність українського народу та вилився в російську війну проти України з непередбачуваними масштабами та втратами.

У вітчизняній історіографії підготовлено праці, в яких характеризується російська гібридна війна проти України та визначаються її елементи. Відомий учений Г. М. Перепелиця розглядає гібридну війну як основну форму російсько-українського конфлікту. Автор стверджує, що війна з Росією має свою особливість, в Україні її ніхто не очікував, хоча про її неминучість свідчила вся історія українсько-російських відносин до 2014 р. [3, с. 408]. Однією з безпосередніх причин російської гібридної війни став провал путінських планів утягнути Україну до інтеграційних процесів Росії й у такий спосіб позбавити її суверенітету і державної незалежності. У зв'язку із цим аналізуються механізми, за допомогою яких керівництво Росії намагалось залучити Україну до Євразійського Союзу, а із часом – до Митного союзу, що зрештою передбачало її входження до оновленої Російської імперії.

Помітним явищем в історіографії аналізу сучасних війн стали монографії «Світова гібридна війна: український фронт» [4] та «Кремлівська агресія проти України: роздуми в контексті війни», в яких автори розглядають витоки і передумови російської гібридної війни проти України, її прояви на гуманітарному та внутрішньополітичному фронтах. При цьому науковці доводять, що «гібридна війна» є фазою ескалації збройного конфлікту, а не окремим різновидом війни, а збройна агресія передусім спрямована проти демократичних цінностей, її мета – «деморалізувати громадян, підірвати їхню лояльність, посіяти серед них зневіру й паніку, спричинивши у такий спосіб розлад та руйнацію всіх соціальних інституцій, в тому числі інституції державності» [5, с. 19].

Дослідник сучасних політичних процесів Євген Магда визначає гібридну війну як сукупність заздалегідь підготовлених та оперативно реалізованих дій військового, дипломатичного, економічного, інформаційного характеру, спрямованих на досягнення стратегічної мети [6, с. 18, 23]. З таких позицій він аналізує політику Росії щодо України в часи новітньої історії.

Розробники дослідницького проекту «Антарес» (керівник проекту М. Гончар) гібридну війну визначають як особливий тип агресії, називаючи її «гібресією» [7, с. 16, 29]. Вона охоплює комплекс різноманітних впливів на противника регульованої величини і комбінованого характеру, де військові засоби не є домінуючими, їх застосування ретельно маскується й заперечується, а сам акт агресії призводить до невизначеності, що утруднює його ідентифікацію. Головною рисою такого типу агресії є першість не зовнішнього, а внутрішнього вторгнення. В основі російської гібридної війни, як вважають автори дослідження, виокремлюється «агресія, маскована під захист від уявного нападу». У гібридній війні проти

України агресор – Росія – представляє себе як жертву політики Заходу, змушену захищатися від його експансії на пострадянському просторі, який ідентифікується як сфера виняткових інтересів агресора, а Україна – як інструмент Заходу, котрий продукує і впроваджує «кольорові революції».

У своїй монографічній праці «Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога» І. П. Рущенко визначає, що «гібридна війна» – це ланцюг запланованих агресором подій, які крок за кроком ведуть до загарбання чужих територій чи встановлення фактичного контролю над частинами країни-жертви. Якщо розірвати розроблений ланцюг, то плани ворога руйнуються. Він потрапляє у невідому ситуацію і мусить вирішити: або гальмувати інвазію, або кидати умовності та йти на звичайне військове вторгнення» [8, с. 34]. Оцінки соціолога підтверджуються розвитком реальних подій у шести областях півдня та сходу України, в яких керівництво Росії не досягло бажаних результатів, отже, не було передумов для наступальних дій. Росія сконцентрувала зусилля на двох областях, де події загалом уже розгорталися за планом агресора.

У формуванні історіографії гібридної війни, в наповненні її реальними подіями та новими положеннями суттєвий внесок роблять військові фахівці та науковці Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. В університеті реалізується система дослідження гібридної війни, розробляються заходи протидії Російській Федерації в проведенні гібридної війни в сучасних умовах. З початком російської агресії проти України військові фахівці О. П. Дузь-Крятченко і Є. Є. Панкратов визначили, що Росія в гібридній війні проти України одночасно й послідовно залучає регулярні та нерегулярні збройні формування із застосуванням високотехнологічної зброї, використанням партизанських і терористичних форм і способів ведення збройної боротьби за ресурсної підтримки з боку Російської Федерації високопрофесійними кадрами, найманцями та кримінальними елементами, фінансами й матеріально-технічними засобами. Росія веде боротьбу в наземному, надводному, повітряному та інформаційному просторі з метою дестабілізації обстановки в Україні, анексії частини української території на свою користь, за умов створення хаосу та знищення (підриву) економіки східного регіону [9]. У науково-дослідному центрі воєнної історії Національного університету оборони України підготовлена «Біла книга антитерористичної операції на Сході України (2014–2016 рр.)», у якій поряд з іншими подіями характеризується гібридна війна Росії проти України [10, с. 11–19]. Книга перекладена англійською мовою та отримала позитивну оцінку в керівництва НАТО.

Отже, термін «гібридна війна» в сенсі нового типу конфлікту, підготовки та ведення війни немає усталеного спільного визначення. Разом з тим, у наукових дослідженнях виокремлюються характерні особливості гібридної війни, які використовуються в агресивних діях

Росії проти України. Гібридна війна характеризується як явище, яке своїм плануванням, підготовкою та веденням відрізняється від традиційного уявлення про війну, коли оперативний контроль покладений лише на військових. Особливості сучасної гібридної війни, які характеризують війну Росії проти України, зводяться до такого:

- здійснення російської агресії без оголошення війни;
- приховування російським керівництвом безпосередньої участі Росії в збройному конфлікті;
- широке використання підготовлених «п'ятої колони» та нерегулярних озброєних формувань;
- нехтування Росією міжнародних норм ведення бойових дій;
- відкрите невиконання чинних угод і досягнутих Мінських домовленостей;
- заходи політичного та економічного тиску на Україну;
- широка антиукраїнська пропаганда і контрпропаганда із застосуванням «брудних» інформаційних технологій [11, с. 160–161].

У Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, затвердженій Указом Президента України № 92/2016 від 14 березня 2016 р., визначається, що основною формою гібридної війни проти України є комбінація різноманітних і динамічних дій регулярних сил Російської Федерації, що взаємодіють зі злочинними озброєними угрупованнями та кримінальними елементами, діяльність яких координується і здійснюється за єдиним задумом і планом з активним застосуванням засобів пропаганди, саботажу, навмисного завдання шкоди, диверсій і терору [12].

Російське військове керівництво у своїх настановах прямо не використовує термін «гібридна війна», але на практиці реалізує її механізми у війні проти України. Ще на початку 2013 р. начальник генерального штабу збройних сил Російської Федерації генерал В. Герасімов стверджував, що в майбутній війні на всіх етапах її підготовки та ведення мають зростати елементи тиску на противника передусім через політичні, економічні та гуманітарні сфери. Інформаційне ж протиборство визначалося В. Герасімовим як наскрізна діяльність на всіх етапах конфлікту: його зародження, супроводу та в постконфліктний період [13]. Зверталася увага на діяльність підрозділів спеціального призначення, формування та розбудову внутрішньої опозиції, а також невпинне зростання інформаційного впливу на об'єкт нападу. Усі ці настанови високопосадового генерала Росія застосувала і продовжує застосовувати в Криму та на сході України.

Путінська Росія, використовуючи закритість свого суспільства, при підготовці та веденні гібридної війни заздалегідь перевела мас-медіа в режим військової пропаганди. Для успіху пропагандистської атаки потенційний агресор обмежив свободу слова всередині своєї країни. Посилено фальсифікацію української історії, нападки на українські військові формування, які на різних етапах історії України боролися за свободу та незалежність українського народу.

Вітчизняні дослідники, аналізуючи сучасну гібридну війну, доводять, що Росія й у минулих війнах проти України використовувала елементи гібридної війни. Автори видання «“Братня” навала. Війни Росії проти України XII–XXI ст.» системно проаналізували характер російсько-українських війн і показали, що Московія/Росія у війнах проти України робила ставку на «п'яту колону», власне вторгнення на українські землі видавала за залагодження внутрішнього конфлікту, використовувала дезінформацію, поширювала риторику про захист православ'я, застосовувала тактику «випаленої землі». Усі елементи сучасної гібридної війни Росії проти України, стверджують науковці, мають генетичних попередників, відрізняються від них лише окремими особливостями, комбінацією рис, помножених на новітній рівень технологій, розвиток комунікацій та суспільної свідомості, специфіку розкладу сил на міжнародній арені [14, с. 244].

Уже перші загарбницькі війни Москви 1492–1494 рр. позначилися переманюванням на свій бік так званих верховних князів, які визнавали би зверхність великого московського князя. Амбіції гібридності втілились у війні 1500–1503 рр., коли Москва опрацювала дві особливі стратегії для війн із сусідами: попереднє формування промосковської «п'ятої колони» в середовищі ймовірного противника та видавання вчиненої агресії за внутрішній конфлікт. У 1658–1659 рр. московські війська без оголошення війни вторглися у Гетьманщину. Тоді ж Москва вперше використала стратегію гібридності – формування квазідержавних утворень на території України. В обозі московського війська перебував маріонетка – «наказний гетьман» Іван Беспалий, якого Москва протиставляла законному гетьману Івану Виговському.

У війні 1708–1709 рр. російські війська під час штурму Батурина четвергували спійманих козаків-оборонців, місто розграбували, підпалили прекрасний гетьманський палац, знищили млини, склади борошна та будинки городян. Крім 6–7 тис. козаків, у вогні й диму загинули 3–4 тис. мирних жителів. У населених пунктах, зайнятих російською армією, вивішували й читали укази Петра I з погрозами всім, хто підтримував гетьмана Івана Мазепу [15, с. 176].

Особливо активно використовувала механізми гібридної війни більшовицька Росія в боротьбі проти українського національно-визвольного руху, української державності та її військових формувань у 1917–1921 рр. Більшовицькі стратеги нацьковували низи на українську державну владу, використовуючи соціальну демагогію, направляли своїх агентів для розкладення українського війська, організовували заколоти в українських містах сходу та півдня України. У січні 1918 р. російсько-більшовицькі війська розпочали експансію проти Української Народної Республіки під приводом захисту трудящих, встановили на її території режим окупаційного характеру. При цьому Троцький, захищаючи політику більшовиків, 30 січня 1918 р. заявив: «Нас там нет» [16, с. 74], тоді як більшовицькі війська М. Мурвайова, захопивши Київ,

упродовж трьох днів здійснювали червоний терор, від якого загинули 2587 киян, переважно офіцери, юнкери, рядові громадяни. У боротьбі із селянством, яке протестувало проти більшовицької комунізації, від початку 1919 р. Червона армія застосовувала елементи гібридної війни – по-варварськи спалювала села під час «ліквідації куркульських повстань» [15, с. 287].

У сучасній гібридній війні проти України Росія використовує новітні технології, насичує їх матеріалами антиукраїнського змісту, щоби впливати на свідомість громадян, розпалювати національну та релігійну ворожнечу. Усі версії фальсифікації російсько-українських відносин в історичному контексті озвучуються після схвалення їх вищим державним керівництвом Росії. У травні 2009 р. при президентові Росії була створена так звана комісія протидії фальсифікації історії на шкоду інтересам Росії [6]. Комісія по суті перетворилася на державний орган, який формує в суспільстві зневажливе ставлення до України та її народу за допомогою відбору і тлумачення відповідних епізодів української та світової історії.

Російські історики, будучи в полоні путінських настанов, здійснюють перманентний наступ на історію України, національно-визвольні змагання, українську державність. У розмові з президентом США Джорджем Бушем на саміті НАТО в Бухаресті (2008) президент Росії Володимир Путін заявив: «Ти ж розумієш, Джордже, що Україна – це навіть не держава... Що таке Україна? Частина її території – це Східна Європа, а частина, і, значна, подарована нами» [цит. за: 17, с. 20]. У російських виданнях гуманітарного та політичного змісту тиражується твердження, що в українців не було історичного права на створення власної держави [18].

Намагаючись підігнати історію під вирішення геополітичних планів Росії з російських видань почав зникати термін «Київська Русь», на заміну якому прийшов термін «Давньоруська держава». Хрещення київського князя Володимира в Херсонесі також розглядають із прив'язкою до Московії/Росії, без згадки про Київ та Україну. Між тим загальновідомо, що Київська Русь існувала в IX–XII ст., коли ще й згадки не було про «Російську державу». Вирішальний поштовх появі цього державного об'єднання здійснила монгольська навала 1237–1240 рр., що призвела до остаточного закріплення тут деспотичної тиранії, від монголів Московія прийняла і жорстоку форму управління державою.

В інтересах возвеличення Росії путінське оточення поширює концепцію, згідно з якою входження українських земель на різних етапах історичного розвитку до складу інших держав (Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Австро-Угорщини) оцінюється як загарбання та поневолення населення України. Між тим силове захоплення Росією українських земель, їх окупація подається виключно як звільнення українців від іноземного панування або ж «возз'єднання», в яких прогресивну роль відігравали Росія та її збройні сили.

З путінської подачі переглядається концепція «Великої перемоги» у Другій світовій війні. В російській історіографії почався перехід від трактовки «спільної перемоги» до заперечення ролі інших народів, за винятком російського. У грудні 2010 р. В. Путін заявив, що Росія перемогла б у Великій Вітчизняній війні і без допомоги України. У 2012–2014 рр., фактично ще до Євромайдану, в публічній, медійній, політичній риторичі Росії українці були переведені з етнотружньої категорії «братнього народу» до категорії «фашистів-націоналістів-зрадників». ОУН та УПА оцінюються в контексті «колабораціонізму», фальсифікується їхня боротьба за самостійну Україну. У Росії фактично відбулася відмова від реалізації ідеї «спільної історичної долі» російського й українського народів на користь повернення до російської імперської ідеології.

У гібридній війні проти України російська пропаганда поширює міфологему, що Крим був і залишається невід'ємною частиною Росії, що «історія Криму є перманентним подвигом російського народу» [19, с. 23, 31].

При цьому обходиться історична реальність: у 1785 р. Росія завоювала Крим, у 1954 р. на підставі тогочасного радянського законодавства Кримську область з об'єктивних причин було передано до складу Української РСР. Донбас пропагується в Росії як частина «русского мира», заперечується роль українського етносу в його заселенні та освоєнні. Між тим спростовано твердження російських технологів, що начебто «Донбас годував Україну». На основі статистики з'ясовано, що до 2014 р. регіон був дотаційним. У 2014 р. російське керівництво запустило авантюрний проєкт «Новоросія» з тим, щоб залежно від обставин зруйнувати державність України [20].

Стратегія Росії у війні проти України, риторика В. Путіна щодо обґрунтування російської агресії практично повністю збігаються з планами Адольфа Гітлера перед Другою світовою війною. І А. Гітлер, і В. Путін відштовхувалися від тези про приниження своєї країни, яке слід подолати і «піднятися з колін» коштом загарбання сусідніх земель. Обидва диктатори апелювали до «історичних прав» своїх держав на сусідні території та брали на себе функцію захисту співвітчизників – судетських німців (Гітлер), росіян та російськомовних мешканців України (Путін).

Отже, у неоголошеній війні проти України Росія використовує всі методи і способи, щоб розколоти українське суспільство, ослабити та позбавити Україну її власної державності. У гібридній війні використовується широкий спектр дій, у якому одне із чільних місць належить інформаційному впливу на свідомість людини. Для досягнення цієї мети Росія широко використовувала та продовжує використовувати інформаційний фронт, який охоплює фальсифікацію української історії, сіє зневагу до історичного минулого українського народу в його боротьбі за свою свободу та незалежність. Осмислення сучасної гібридної війни дає підстави стверджувати, що її елементи й механізми Росія у своїх війнах використовувала проти України на різних історичних етапах. У загарбницькій

війні проти України Росія, залежно від обставин, змінює формат гібридної війни. Відчуваючи, що обороноздатність України значно зміцніла, вона зосереджує зусилля на підірвних діях і дестабілізації ситуації всередині країни.

Перелік літератури

1. *Херпен Марсель Х. Ван.* Війни Путіна. Чечня, Грузія, Україна: незасвоєні уроки минулого / Х. Ван Херпен Марсель. – Харків : Віват, 2016. – С. 34.
2. *Ткаченко В.* Росія: ідентичність агресора : монографія / В. М. Ткаченко. – К. : ВЦ «Академія», 2016. – 256 с.
3. *Перепелиця Г. М.* Україна – Росія: війна в умовах співіснування / Г. М. Перепелиця. – К. : Видавничий дім «Стилос», 2015. – 880 с.
4. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. – К. : НІСД, 2017. – 496 с.
5. *Власюк О. С.* Кремлівська агресія проти України : монографія / О. С. Власюк, С. В. Кононенко. – К. : НІСД, 2017. – 304 с.
6. *Магда Є. В.* Гібридна війна: вижити і перемогти / Є. В. Магда. – Харків : Віват, 2015. – 320 с.
7. Гибрессия Путина. Невоенные аспекты войн нового поколения: фрагменты исследования Центра глобалистики «Стратегия XXI» в рамках проекта «Антарес». – К. : Центр глобалистики «Стратегия XXI», 2016. – 62 с.
8. *Рущенко І. П.* Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога : монографія / І. П. Рущенко. – Харків : ФОП Павленко О. Г., 2015. – 260 с.
9. *Дузь-Крятченко О. П.* Досвід та уроки внутрішнього воєнного конфлікту та збройної агресії проти України / О. П. Дузь-Крятченко, Є. Є. Панкратов // Труді університету: зб. наук. праць НАУО. – 2014. – № 4 (125). – С. 9–10.
10. Біла книга антитерористичної операції на Сході України (1914–2016) : Науково-публіцистичне видання НУОУ імені Івана Черняхівського. – К. : НУОУ, 2017. – 249 с.
11. Навчальний посібник з воєнно-ідеологічної підготовки особового складу Збройних Сил України на 2016 навчальний рік / за заг. ред. І. С. Руснака. – К. : НДЦ ГП ЗСУ, 2016. – 240 с.
12. Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України затверджена Указом Президента України № 92/2016 від 14 березня 2016 року.
13. *Герасимов В.* Ценность науки в предвидении / В. Герасимов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vpk-news.ru/articles/14632>.
14. *Брехуненко В.* «Братня» навала. Війни Росії проти України ХІІ–ХХІ ст. / В. Брехуненко, В. Ковальчук, М. Ковальчук, В. Корнієнко. – К. : Віват, 2016. – 247 с.
15. *Петровський В. В.* Історія України: Неупереджений погляд. Факти. Міфи. Коментарі / В. В. Петровський, Л. О. Радченко, В. І. Семененко. – Вид. 2-ге, випр. та доп. – Харків : ВД «Школа», 2008. – 608 с.
16. *Захарченко П. П.* Зовнішньополітична діяльність Центральної Ради Української Народної Республіки на мирних переговорах у Бресті (1917–1918 рр.) // Право України. – 2017. – № 11. – С. 74.
17. *Волович О.* Історія як поле змагання «Українського світу» і «Русского мира» / О. Волович. Зовнішні справи // Історичні науки. – 2014. – № 12. – С. 20.
18. *Савицький В. А.* Украинская мифистория в режиме информационной войны / В. А. Савицкий. – Севастополь : РИБ, 2014. – 176 с.
19. Україна в умовах воєнно-політичного конфлікту: історія та сучасність / Н. А. Агаєв, В. Т. Базарний, О. Н. Мацагор та ін. – К. : ФОП Маслаков, 2018. – 47 с.
20. *Турченко Ф.* Проект «Новоросія» і новітня російсько-українська війна / Ф. Турченко, Г. Турченко / НАН України. Інститут історії України. – К. : Інститут історії України, 2015. – 166 с.